

УДК 373.2.015.3

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-31>**Сабіна ІВАНЧУК,**

orcid.org/0000-0002-9655-0634

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри дошкільної освіти

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

(Слов'янськ, Донецька область, Україна) ivanchuk.sabina@gmail.com

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗДО

Сьогодні особлива увага приділяється проблемі особистісного розвитку та виховання дошкільнят, що є головним напрямом Державного стандарту дошкільної освіти (Базового компоненту дошкільної освіти). Підвищення уваги до проблем особистісного розвитку дитини дошкільного віку пов'язане із зміною соціально-політичних та соціально-економічних умов життя, з нестабільністю в суспільстві, війною на теренах нашої держави.

У статті обґрунтовується значимість та важливість дошкільного дитинства для розвитку особистості. Дано визначення поняттю «особистісний розвиток дитини дошкільного віку – складний соціокультурний розвиток, опосередкований освітньою діяльністю, в процесі якої дитина не тільки засвоює, «набуває» соціальний досвід, а й рефлектує його із змістом наявного досвіду, накопиченого в процесі попередньої взаємодії з дорослим. Означено низку нормативних документів та програм виховання та розвитку дітей дошкільного віку: Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, програми розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі», «Українське дошкілля», «Впевнений старт», «Освіта і піклування / Education & Care». Визначено взаємозалежні етапи педагогічної технології соціально-особистісного розвитку. Наголошено, що успішність процесу соціально-особистісного розвитку дитини дошкільного віку залежить від рівня професіоналізму дорослих, які оточують дитину.

Дано визначення поняття «розвивальне середовище» з точки зору різних науковців. Надано поради щодо створення розвивального предметного середовища та перераховані принципи його побудови.

Зроблено висновок, що дошкільна освітня діяльність забезпечує особистісний розвиток дитини дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти та стимулює необхідні умови та передумови для цього процесу.

Ключові слова: особистісний розвиток, дитина дошкільного віку, освітнє середовище.

Sabina IVANCHUK,

orcid.org/0000-0002-9655-0634

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Preschool Education

Donbass State Pedagogical University

(Slavyansk, Donetsk region, Ukraine) ivanchuk.sabina@gmail.com

PERSONAL DEVELOPMENT OF A PRESCHOOL CHILD IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

Today, special attention is paid to the problem of personal development and upbringing of preschoolers, which is the main direction of the State Standard of Preschool Education (Basic Component of Preschool Education). Increasing attention to the problems of personal development of preschool children is connected with the change of socio-political and socio-economic conditions of life, with instability in society, war on the territory of our state.

The article substantiates the significance and importance of preschool childhood for personality development. The concept of "personal development of a preschool child" is defined as a complex socio-cultural development mediated by educational activities, in the process of which the child not only learns, "acquires" social experience, but also reflects it with the content of the existing experience accumulated in the process of previous interaction with an adult. A number of regulatory documents and programs for the education and development of preschool children have been identified: the Law of Ukraine "On Preschool Education", the Basic Component of Preschool Education, programs for the development of preschool children "I am in the World", "Ukrainian Preschool", "Confident Start", "Education and care". Interdependent stages of pedagogical technology of social and personal development are determined. It is emphasized that the success of the process of social and personal development of a preschool child depends on the level of professionalism of the adults who surround the child.

The concept of “developmental environment” is defined from the point of view of various scientists. Advice on creating a developmental subject environment is given and the principles of its construction are listed.

It was concluded that preschool educational activity ensures the personal development of a preschool child in the educational environment of a preschool education institution and stimulates the necessary conditions and prerequisites for this process.

Key words: *personal development, preschool child, educational environment.*

Постановка проблеми. Особистісний розвиток дитини – це формування якостей, цінностей, переконань, світоглядів, відносин із зовнішнім та внутрішнім світом. Цей процес триває все життя, але найактивніше становлення відбувається у дошкільний період.

Дошкільне виховання як перший рівень системи безперервної освіти створює умови для формування та розвитку особистості дитини, здатної успішно адаптуватися в сучасному світі. Гуманістична парадигма освіти актуалізувала інтерес до проблеми розвитку дитячої особистості.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз публікацій О. Гуменюк, Н. Ізай, В. Іванової, О. Косаревої, І. Лапченко, Л. Лупійко, С. Пенькової, Р. Петровської, О. Рейпольської, Л. Шелестової та власних досліджень дозволив визначити поняття особистісного розвитку – це відкрита система, ефективність розвитку якої визначається не лише її системними якостями, а й умовами середовища, які постійно змінюються. Для ефективного розвитку системи нею необхідно професійно керувати. Закономірності розвитку дитини дошкільного віку спричиняють таку особливість освіти, коли різні предметні галузі знання інтегруються з культурологічними.

Мета статті зацентувати увагу на необхідності та важливості розвитку особистості в дошкільному дитинстві та впливі розвивального середовища ЗДО на цей розвиток.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши різні підходи до розуміння природи особистісного розвитку в ранньому онтогенезі, відзначимо провідну ідею: дитяча особистість цілісна, її якості та характеристики не можна формувати «частинами»; кожна дитина унікальна, її розвиток, невіддільний від саморозвитку.

Аналіз філософських, психолого-педагогічних ідей допоміг визначити зміст поняття «особистісний розвиток дошкільника» під яким ми розуміємо складний соціокультурний розвиток, опосередкований освітньою діяльністю, в процесі якої дитина не тільки засвоює, «набуває» соціальний досвід, а й рефлектує його із змістом наявного досвіду, накопиченого в процесі попередньої взаємодії з дорослим. Таким чином, особистісний розвиток – це відображення логіки дитячого розвитку як «олюднення» через продуктивну діяльність

та в діяльності. У цілому нині розвиток особистості дошкільника пов'язаний з цілеспрямованою педагогічною діяльністю, орієнтованою на розуміння дитиною особистісних смислів своєї активності. Дитина як свідомо істота прагне зрозуміти зміст того, що відбувається, осмислити побачене та почуте. Саме розуміння виступає процедурою осмислення, що ґрунтується на рефлексивній діяльності. Ці якісні зміни, що визначають стратегію подальшого розвитку системи дошкільної освіти, визначають образ відкритого освітнього простору в закладах дошкільної освіти.

Формування дитячої особистості у педагогічному процесі закладу дошкільної освіти пов'язана зі створення таких умов, які забезпечують становлення дитини як особистості. Осмислення проблем особистісного розвитку в ранньому онтогенезі пов'язане з пошуком нового змісту освіти.

На сучасному етапі особистісний розвиток дитини дошкільного віку відбувається у конкретному освітньому середовищі та регламентується основними документами, серед яких: Закон України «Про дошкільну освіту» (2016), Базовий компонент дошкільної освіти (2021), програми розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі» (2019), «Українське дошкілля» (2022), «Впевнений старт» (2020), «Освіта і піклування / Education & Care» (2021) тощо. В центрі уваги означених нормативних документів та програм перебуває дитина – з її потребами, віковими особливостями, можливостями та індивідуальними здібностями. Тому структуру побудови визначають такі освітні лінії розвитку дитини: «Особистість дитини», «Дитина в соціумі», «Дитина у природному довкіллі», «Дитина у світі культури», «Діяльність дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Мовлення дитини». Провідними завданнями цих програм є реалізація особистісно-зорієнтованого навчання, сприяння формуванню системи цінностей дошкільників, розвиток життєвих компетенцій, збагачування загальної культури дітей, формування уявлень про цілісну картину світу.

Дошкільний вік це період первинного фактичного складу особистості. Саме в цей час відбувається становлення основних особистісних механізмів та утворень, які визначають наступний особистісний розвиток. При цьому головним визнається формування вільної, цілісної, компе-

тентної особистості з розвиненим мисленням, яка вміє зробити вибір, виявити волю, прийняти рішення, поважати вибір іншого.

Тому сучасна дошкільна освіта потребує нового підходу, який пов'язаний з життєвим самовизначенням дитини, емоційно-ціннісним ставленням до себе та інших людей, процесом пізнання свого фізичного та духовного потенціалу, своєї особистісної сутності. Педагогічно цінним є визнання у дошкільному віці пріоритетів розвитку, суверенності душевного життя дитини.

Дошкільна освіта розглядається нами як сфера соціокультурної людської діяльності, пов'язана з цілеспрямованим, спеціально організованим процесом становлення особистості, що зростає шляхом «введення» її в культуру та соціум. Враховуючи сказане, варто зауважити, що освіта у дошкільному віці має чітко спрямовану орієнтацію – розвивальну. Таким чином, саме розвивальна освіта повинна забезпечити кожній дитині умови, в яких вона зміцніє духовно та фізично, в потрібній мірі дозріє інтелектуально, отримує необхідний соціокультурний особистісний досвід. Дитина, що перебуває в закладі дошкільної освіти, включається в освітній процес, у повсякденне життя інших дітей, вступає у певні відносини з деякими з них, занурюється в атмосферу дитячого садка, у той «дух», який йому властивий. Тому дитячий садок значущий для особистісного зростання вихованців. Дошкільний заклад як соціальний інститут системи дошкільної освіти розглядається як середовище життя та реалізації базових потреб дитини на тлі становлення нових форм взаємовідносин з дорослими.

Розвиток дитини дошкільного віку відбувається дуже стрімко за безпосередньої участі дорослих, які створюють оптимальні умови для прояву індивідуальності кожної дитини, залучення до норм і традицій суспільства, набуття необхідного досвіду, становлення основ ціннісного ставлення до елементів соціальної культури. Означений віковий період є відповідальним за подальшу життєдіяльність людини, тому що тут інтенсивно формується особистість дитини через виховання найважливіших якостей (моральність, соціальна активність, самостійність, духовність, самопізнання, ініціатива тощо), що дозволяють орієнтуватися в мінливих умовах, тим самим сприяти його саморозвитку та самореалізації.

Соціально-особистісний розвиток дитини дошкільного віку, на нашу думку, розуміється як цілеспрямований організований процес формування ціннісного ставлення до себе та навколишнього світу, соціальних відносин з однолітками

та дорослими, які сприяють саморозвитку, самопізнанню та самореалізації самого дошкільника. Це досить тривалий процес, що вимагає чималих зусиль від дорослих та дотримання взаємозалежних етапів педагогічної технології соціально-особистісного розвитку:

- створення розвивального предметно-просторового освітнього середовища, що включає систему умов індивідуалізації, гендерних особливостей дітей та соціалізації;

- збір та аналіз інформації про індивідуальні особистісні особливості кожного вихованця (особистісні якості, вміння, потреби, особистий досвід дітей, взаємовідносини з оточуючими тощо);

- розробка перспективного планування роботи з дітьми із соціально-особистісного розвитку (основні напрями роботи);

- здійснення систематичної роботи з дітьми з соціально-особистісного розвитку (різноманітність форм, методів, засобів, прийомів та способів роботи);

- корекція наявних соціально-емоційних проблем.

Таким чином, у процесі реалізації означеної педагогічної технології соціально-особистісного розвитку успішність даного процесу залежатиме від рівня професіоналізму дорослих, що формують у дітей уявлення про соціальний світ, оточуючих людей, про себе, природу і рукотворний світ, соціальні навички, впевненість у собі, моральне свідомість, виховують соціальні почуття, активну життєву позицію, і закладає від власної мотивації дитини, що полягає у бажанні пізнавати навколишній світ, розпочинати спільну діяльність коїться з іншими дітьми і дорослими, виявляти свої здібності. Велике значення має розвиток самостійності мислення, комунікативно-мовленнєвих умінь і компетенцій, активізація пізнавальної та творчої діяльності. Дошкільник повинен бути співучасником подій, що відбуваються навколо нього, вміти раціонально вирішувати суперечки і управляти своїми емоціями, поведінкою в різних ситуаціях.

Особистісний розвиток ґрунтується на індивідуальних особливостях дитини, але не є розвитком особистості в традиційному розумінні. Суть цього виду діяльності полягає в розробці та обґрунтуванні комплексних і системних методик, орієнтованих на внутрішні механізми розвитку та функціонування особистості, тобто на персоналізацію та рефлексію. Важливою складовою організації особистісного розвитку дитини є врахування психології дитини, яка визначає специфіку та ефективність тієї чи іншої методики. Тобто,

створюються певні умови для особистісного розвитку, які враховують інтереси дитини і дають йому можливість самовиразитися. Таким чином, метою освітньої діяльності вихователя в системі дошкільної освіти є передача вихованцю соціокультурного змісту і досвіду освіти з урахуванням його індивідуальної компетентності та здібностей, а також створення цілісного середовища для становлення і розвитку особистості.

У педагогічній та психологічній літературі постійно йдеться про формування єдиного освітнього середовища як умови повноцінного особистісного розвитку дитини дошкільного віку. Найчастіше зі змістом даного поняття пов'язують заходи щодо створення взаємозалежних, узгоджених умов, методів та засобів навчання та виховання.

Видатна М. Монтессорі стверджувала що, середовище, у якому перебуває дитина, повинна пропонувати їй великий вибір мотивацій, які підштовхують до діяльності і провокують до набуття власного досвіду.

За визначенням Н. Гонтаровської, смисловим поняттям «освітнього середовища» є сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторовопредметному оточенні (Гонтаровська, 2012).

Цікавим є визначення К. Крутій, яка під розвивальним освітнім середовищем розуміє спеціально змодельовані умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору шляху розвитку й дорослішання особистості. Створення освітнього середовища дозволяє дитині усвідомити власні можливості, виявити ініціативу і всебічно реалізувати себе (Крутій, 2009).

Предметно-розвивальне середовище – це сукупність природних і соціально-культурних предметних засобів найближчого і перспективного розвитку дитини, становлення її творчих здібностей, що забезпечують різноманітність діяльності (Писарчук, 2014).

Створення розвивального предметного середовища – досить складний процес, що має кілька рівнів. Під час проектування необхідно розробити прототип цього середовища, а саме: його структуру, розміщення компонентів та їх правильне поєднання, можливості трансформації та переміщення окремих компонентів, комплектність обладнання та устаткування.

За допомогою моделювання створюються різні варіації розвивального предметного середовища. Але для успішного функціонування необхідно враховувати принципи створення освітнього середовища: урахування віку дітей та розвивальної спрямованості, ампліфікації та інтеграції різних видів діяльності, функціональності та культуровідповідності, діалогічності та динамічності, активності, самостійності і творчості, емоційного благополуччя і центрування, естетичності та безпеки (Педрада, 2023).

Висновки. Дошкільна освітня діяльність забезпечує особистісний розвиток дитини дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО та стимулює необхідні умови та передумови для цього процесу. Розвивальне середовище є умовою включення дитини до соціокультурних відносин, що дозволяє сформувати в нього цілісний образ буття, а в його межах – образ людини. Всі складові освітнього середовища взаємопов'язані, сприйнятливі один до одного, дозволяє інформації входити всередину та виходити за його межі, сприяє вирішенню цієї важливої педагогічної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня». Мандрівець, 2022. 216 с.
2. Гонтаровська Н. В., Теоретичні та методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра. Київ. 2012 р.
3. Ізай Н. І., Іванова В. В. Особливості соціально-особистісного розвитку дошкільника. *Наука майбутнього* : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. колегії В.В. Гоблик; заст. гол. ред. І.І. Алмашій. Мукачево : РВВ МДУ, 2018. Вип. 2(2). С. 40–45.
4. Крутій К. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Ч. 1: Концепції, проектування технології створення. Запоріжжя : ЛППС, 2009. 320 с.
5. Писарчук О. Т. Особливості формування предметно-розвивального середовища дошкільного навчального закладу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2014. № 4. С. 9–17.
6. Рейпольська О. Розвиток старшого дошкільника в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти : методичні рекомендації. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 178 с.
7. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років (нова редакція) / О. П. Аксьонова, А. М. Анішук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко]. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.
8. Як створити інноваційне розвивальне предметне середовище. Педрада. Портал освітян України. URL: https://oplatforma.com.ua/article/2842-yak-stvoriti-nnovatsyne-rozvivalne-predmetne-seredovishche?utm_

source=facebook&utm_medium=art_2842_22_02_2023&utm_id=social&fbclid=IwAR04sLynPWvXNt8YueertFifHxcpOKWyUZbodooliVj1xGritXAUraItWyo

REFERENCES

1. Bilan O. Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku "Ukrainske doshkillia". [Preschool Child Development Program "Ukrainian Kindergarten"] Mandrivets, 2022. 216 s. [in Ukrainian].
2. Hontarovska N. V., Teoretychni ta metodychni zasady stvorennia osvithnoho seredovyshcha yak faktor rozvytku osobystosti shkoliara. [Theoretical and methodical principles of creating an educational environment as a factor in the development of a schoolboy's personality] Kyiv. 2012 r. [in Ukrainian].
3. Izai N. I., Ivanova V. V. Osoblyvosti sotsialno-osobystisnoho rozvytku doshkilnyka. [Peculiarities of social and personal development of a preschooler]. Nauka maibutnoho: zbirnyk naukovykh prats studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh / hol. red. kolehii V.V. Hoblyk; zast. hol. red. I.I. Almashii. Mukachevo: RVV MDU, 2018. Vyp. 2(2). S. 40–45 [in Ukrainian].
4. Krutii K. Osvitnii prostir doshkilnoho navchalnoho zakladu. Ch. 1: Kontseptsii, proiektuvannia tekhnolohii stvorennia. [Educational space of a preschool educational institution. Part 1: Concepts, design of creation technology] Zaporizhzhia: LIPS, 2009. 320 s. [in Ukrainian].
5. Pysarchuk O. T. Osoblyvosti formuvannia predmetno-rozvyvalnoho seredovyshcha doshkilnoho navchalnoho zakladu. [Peculiarities of the formation of the subject-developmental environment of a preschool educational institution.] Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya : Pedahohika. 2014. № 4. S. 9–17. [in Ukrainian].
6. Reipolska O. Rozvytok starshoho doshkilnyka v osvithnomu seredovyshchi zakladu doshkilnoi osvity : metodychni rekomendatsii [Development of a senior preschooler in the educational environment of a preschool education institution: methodological recommendations] Kropyvnytskyi: Imeks-LTD, 2021. 178 s. [in Ukrainian].
7. Ia u Sviti. Prohrama rozvytku dytyny vid narodzhennia do shesty rokiv (nova redaktsiia) [I am in the World. Child development program from birth to six years (new edition)]. Kyiv : TOV "MTsFER-Ukraina", 2019. 488 s. [in Ukrainian].
8. Iak stvoryty innovatsiine rozvyvalne predmetne seredovyshche. [How to create an innovative developmental subject environment]. Pedrada. Portal osvitian Ukrainy. URL: https://oplatforma.com.ua/article/2842-yak-stvoriti-nnovatsyne-roz-vivalne-predmetne-seredovishche?utm_source=facebook&utm_medium=art_2842_22_02_2023&utm_id=social&fbclid=IwAR04sLynPWvXNt8YueertFifHxcpOKWyUZbodooliVj1xGritXAUraItWyo [in Ukrainian].